

PROVET I SAMHÄLLSLÄRA 14.3.2018 BESKRIVNINGAR AV GODA SVAR

Examensämnets censorsmöte har godkänt följande beskrivningar av goda svar.

De viktigaste bedömningsgrunderna i provet i samhällslära är hur examinanden behärskar läroämnets innehåll, tankemodeller och färdigheter såsom de definieras i läroplanen samt ett korrekt och precist bruk av de centrala begreppen inom samhällsläran. En bedömningsgrund är också examinandens förmåga att tolka och kritiskt bedöma information som beskriver samhällslärande fenomen, att dra slutsatser utifrån denna information och att jämföra olika tolkningar av samhällslärande frågor samt att ta ställning till dem och motivera sina ståndpunkter. I bedömningen fästs uppmärksamhet även vid framställningen: hur svaret motsvarar uppgiften, hur svaret avgränsas och hur klar argumentationen är.

Av svaren framgår att examinanden förstår samhällets struktur och funktion som en historiskt skiktad och av historien utformad helhet. Examinanden känner till det finländska samhällets politiska, sociala, ekonomiska och juridiska struktur samt de viktigaste teorierna och begreppen förknippade med den, samt kan koppla de granskade fenomenen till sina bredare samhällslärande sammanhang. Examinanden kan i sina svar placera det finländska samhället i en internationell och global kontext, som bland annat inbegriper medlemskapet i Europeiska unionen och följderna av det. Examinanden kan använda samhällslärande centrala begrepp som makt, inflytande, ansvar och rättvisa, och förstår ekonomins grundläggande mekanismer och termer samt de principer som styr den offentliga maktutövningen och rättssystemet.

I materialuppgifterna kan examinanden korrekt och kritiskt tolka, utnyttja och utvärdera olika typer av material gällande samhället och ekonomins funktioner, såsom texter, bilder, videor, kartor, diagram och statistik. I uppgifter som kräver reflektion och i uppgifter som inkluderar motstridiga fakta visar examinanden att hen förstår att information om samhället till sin karaktär kan vara teoretisk och öppen för tolkning, och att de kausala sambanden mellan orsak och verkan är invecklade och komplexa. Examinanden kan skapa en egen och motiverad syn på samhällslärande och ekonomiska frågor som kan vara motstridiga och kopplade till olika värderingar. I bedömningen beaktas examinandens förmåga att utifrån sin kunskap bygga upp välstrukturerade helheter, förmågan att skilja på relevant och irrelevant information samt förmågan att i svaret utnyttja aktuell information.

Tabellen nedan är avsedd som stöd för bedömningen, och den lyfter särskilt fram också de dimensioner av svaret som är kopplade till målen för examinandens färdigheter. Beskrivningarna i tabellen ska ses som exempel.

I de uppgiftsspecifika beskrivningarna av goda svar ges bedömningskriterierna indelade i två nivåer, för goda och berömliga svar. **För uppgifter värda 20 poäng motsvarar goda svar 7–13 poäng och berömliga svar 14–20 poäng. För uppgifter värda 30 poäng är motsvarande gränser 11–20 och 21–30 poäng.**

	0	Nöjaktig	God	Berömlig
<i>Riktig och relevant kunskap; exakt begrepps-användning</i>	Ingen kunskap som förutsätts i uppgiften. Uppgiften har förståtts fel.	Knapphändigt innehåll eller innehåller mycket irrelevant. Mycket bristfällig hantering av begrepp. Svarar endast delvis på uppgiften.	Förhållandevis exakt kunskap som motsvarar uppgiften väl. God hantering av begrepp.	Exakt hantering av kunskap och begrepp. Väsentligt och med tanke på uppgiften meningsfullt avgränsat kunskapsinnehåll.
<i>Analytiskt, logiskt, välunderbyggt</i>	Ostrukturerat, oredigt. Ogrundade påståenden.	Knapphändiga grunder för framlagda påståenden. Svagt analyserande granskning av ämnet. Katalogmässig eller oklar struktur.	Förhållandevis goda grunder för påståenden. Följdriktig granskning av ämnet, även om brister förekommer ställvis. Till vissa delar analytiskt.	Mycket analytiskt generellt grepp. Goda grunder för påståenden samt följdriktig och argumenterande granskning av ämnet.
<i>Kritiskt, flera perspektiv, förmåga att utvärdera och tillämpa kunskap</i>	Inga (käll)kritiska observationer och ingen förnuftsbase-rad utvärdering eller tillämpning av kunskaperna. Inga tecken på förmåga att diskutera olika tolkningar eller alternativ.	Svaga tecken på källkritik. Några sporadiska och svaga tecken på olika perspektiv och diskussion kring tolkningsmässighet. Förmågan att tillämpa kunskap är svagt skönjbar.	Ställvis god (käll)kritisk diskussion och goda tolkningar. Några goda exempel på tänkande som representerar ett grepp med flera perspektiv. Några exempel på förmåga att utvärdera och tillämpa kunskap.	Skarpt och insiktsfullt (käll)kritiskt grepp. Välövärdig diskussion ur flera perspektiv. Flera exempel på utvärdering och tillämpning av kunskap.

1. Medborgarskap (20 p.)

1.1. (10 p.)

I ett gott svar förstår examinandan vad som avses med medborgarskap. Medborgarskap innebär medlemskap i en stat och medför både rättigheter och skyldigheter. I svaret nämns några av rättigheterna som en finsk medborgare har, till exempel jämlikhet, medborgerliga friheter, sociala grundrättigheter och rösträtt samt några av skyldigheterna, såsom läroplikt, vittnesplikt och skattskyldighet. Examinanden tar i svaret upp att finskt medborgarskap kan förvärfvas antingen vid födelsen, på ansökan (det vill säga genom naturalisation) eller efter anmälan.

I ett berömligt svar nämns flera medborgerliga rättigheter och skyldigheter eller så diskuteras de mer analytiskt. I svaret ges några exempel på de olika sätt genom vilka finskt medbor-

garskap kan förvärfvas. Medborgarskap beviljas på grundval av födelse exempelvis om barnets mor är finsk medborgare eller om barnet adopteras och åtminstone ena föräldern är finsk medborgare.

1.2. (10 p.)

I svaret nämns flera olika fördelar med ett EU-medborgarskap, exempelvis fri rörlighet, en utökad vän- och bekantskapskrets, studie- och arbetsmöjligheter i andra EU-länder, ett ökat politiskt inflytande för Finland när landet agerar i samarbete med andra, ökad kulturell interaktion, ökade möjligheter både på det ekonomiska och det kulturella fältet i och med det ökade samspelet, främjande av turism tack vare den gemensamma valutan.

Som en kritisk iakttagelse kan examinandén i svaret ta upp till exempel det så kallade demokratiska underskottet, att medborgarna kan ha direkt inflytande endast genom valet till Europaparlamentet, att EU-administrationen upplevs som byråkratisk och avlägsen, att arbets- och studiemöjligheterna i EU trots allt endast berör ett fåtal, att ett litet land som Finland har ringa betydelse i beslutsfattande på EU-nivå, att fri rörlighet och arbetsmöjligheter å ena sidan har medfört ett stort inflöde av (gäst)arbetskraft till andra länder men å andra sidan har utflyttning av arbetsför befolkning haft en negativ inverkan på ursprungsländernas ekonomi och utveckling.

I ett berömligt svar har intervjuernas tidpunkt och kontext beaktats.

2. Bostadslån som beviljas av finländska banker (20 p.)

I ett gott svar lyfter examinandén fram att lånets ränta består av en referensränta och en kundspecifik räntemarginal. Räntenivåerna avgörs av det allmänna ekonomiska läget och den räntenivå som fastslagits av Europeiska centralbanken ECB. Referensräntan bestäms på basis av marknadsräntorna, t.ex. Euriborräntan. Den kundspecifika räntemarginalen förhandlas fram tillsammans med banken och varierar exempelvis enligt kundens ekonomiska situation.

I ett berömligt svar förklaras orsakerna till räntefluktuationerna: den allmänna räntenivån sjunker vid en konjunkturedgång och stiger vid en konjunkturuppgång. När inflationen tilltar höjer ECB räntorna, vilket märks på att bostadslånens räntor stiger. Utöver Euriborräntorna har bankerna egna referensräntor. Lån kan fås till fast ränta, vilket innebär att räntan är densamma under en bestämd tid. Räntans storlek påverkas av vilken räntetyp låntagaren valt i samråd med banken. Bankerna tävlar ofta med varandra med sina räntemarginaler och lockar kunder genom att erbjuda dem låga marginaler. Kundens ekonomiska situation, såsom inkomstnivå, besparingar och säkerheter, påverkar vilken ränta banken är villig att erbjuda för lånet.

3. Europeiska unionens budget (20 p.)

I ett gott svar framgår att examinandena känner till huvuddragen kring beredningen av EU:s budget; kommissionen gör ett budgetförslag som EU-rådet och Europaparlamentet godkänner. Budgeten är vanligtvis ungefär en procent av medlemsländernas sammanräknade BNP. Den finansieras till största delen av avgifter som uppbärs av EU:s medlemsländer. Dessa avgifter utgår från staternas bruttonationalprodukt. Detta innebär att mer förmögna medlemsländer betalar mer än fattigare medlemmar; de rikare länderna är s.k. nettobetalare som betalar mer än de får. För de fattigare medlemsländerna är situationen den motsatta. De får mer EU-stöd än de betalar i medlemsavgift. Examinandena exemplifierar hur EU-stöden används för att främja medlemsländernas strukturella utveckling.

I ett berömligt svar beskriver examinandena EU:s stödsystem mer precist och förklarar närmare hur systemet främjar fattigare medlemsstater till exempel i form av jordbruks- och strukturstöd. Examinandena kan också närmare behandla de ramvillkor som är knutna till budgetens storlek (högst 1,24 % av medlemsstaternas sammanräknade BNP) och utöver medlemsavgifterna nämna andra inkomstkällor inom EU, t.ex. tullarna som uppbärs vid EU:s yttre gränser och de olika avgifterna som uppbärs från jordbruket.

4. Det relativa arbetslöshetstalet inom olika åldersgrupper (20 p.)

4.1. (8 p.)

I ett gott svar har det relativa arbetslöshetstalets centrala aspekter beskrivits. Det relativa arbetslöshetstalet steg inom alla åldersgrupper i början av 1990-talet och sjönk därefter gradvis ungefär fram till år 2008, med undantag för åldersgruppen 15–24-åringar, vars relativa arbetslöshetstal också under en kort period i början av 2000-talet steg. Arbetslösheten bland 15–24-åringar har varit högst bland alla åldersgrupper. Övriga åldersgrupper ligger relativt nära varandra; emellertid var 55–64-åringarnas arbetslöshet under 1990-talet länge högre än 25–54-åringarnas. De största variationerna i relativt arbetslöshetstal har under denna tid återfunnits bland de yngsta och äldsta åldersgrupperna.

4.2. (12 p.)

I ett gott svar har några faktorer som ligger bakom variationerna i det relativa arbetslöshetstalet granskats. Under den tid som figuren illustrerar inföll den ekonomiska depressionen i början av 1990-talet, den därpå följande starka ekonomiska tillväxten samt den ekonomiska recessionen efter år 2008. Arbetslösheten steg i alla åldersgrupper under den ekonomiska depressionen på 1990-talet, särskilt över 55-åringar blev i relativt hög grad arbetslösa. Arbetslösheten i den ålderskategorin steg under flera år trots att arbetslösheten i andra åldersgrupper redan var på nedåtgående.

I ett berömligt svar har de faktorer som ligger bakom variationerna i relativt arbetslöshetstal granskats mer omfattande och analytiskt. Exempelvis sades äldre arbetstagare upp i högre grad än medelålders under de ekonomiska strukturomvandlingarna, eftersom deras kunskaper inte ansågs vara till nytta. Senare har deras relativa arbetslöshetstal legat på samma nivå som den övriga vuxna befolkningens, vilket är en följd av att man eftersträvat att hålla kvar äldre arbetstagare i arbetslivet längre än tidigare, t.ex. genom deltidsarrangemang. I gruppen 15–24-åringar bromsas inträdet på arbetsmarknaden upp av deras ringa arbetserfa-

renhet. Därför har det relativa arbetslöshetstalet för deras del varit högre än andras. Å andra sidan blir personer i denna grupp ofta anställda för korta arbetsuppdrag och deltidsjobb och deras relativa arbetslöshetstal varierar kraftigare än det gör i övriga åldersgrupper.

5. Avvittring av egendom (20 p.)

I ett gott svar ska det framgå att examinanden har kännedom om de juridiska begrepp som anknyter till saken (så som dödsbo, bouppteckning och utjämning). Svaret ska också ta upp änkans/änklingens ställning, avvittring och arvskifte (testamente). I behandlingen av arvskiftet ska den disponibla kvoten och bröstarvingarnas laglott beaktas.

I ett berömligt svar behandlas uppgiftens tematik mer noggrant. Ifall barnen inte kräver sin laglott tillfaller hela egendomen änkan/änklingen. I ett berömligt svar ska räknedelen som hör till uppgiften vara korrekt utförd. Det är också viktigt att minnas att en änka/änkling som har en större förmögenhet än dödsboet inte behöver betala utjämning för sin förmögenhet.

6. Definition av brott (20 p.)

I ett gott svar är ett brott per definition en handling som är straffbar enligt lagen. I svaret kan kännetecknen för olika brott lyftas fram. Det finns dock faktorer som inverkar på hur straffet mäts ut, så som nödvärnssituationer eller faktorer som inverkar på personens otillräknelighet.

I ett berömligt svar kan examinanden mer täckande behandla sådana faktorer som inverkar på otillräkneligheten, såsom ålder och omyndighet. Till svaret hör också preskribering av brott och åklagarens prövningsrätt.

7. Hushållens konsumtionsutgifter (30 p.)

7.1. (4 p.)

Livsmedlens, dryckernas och tobakens andel av de privata konsumtionsutgifterna har under tidsperioden sjunkit med över en tredjedel, medan andelen för boendeutgifter har stigit med hälften. Andelen för rekreations-, kultur- och utbildningsutgifter har stigit en aning, medan andelen för inrednings- och beklädnadsutgifter har sjunkit. Till övriga delar har andelarna för konsumtionsutgifter bibehållits på så gott som oförändrad nivå.

7.2. (10 p.)

I ett gott svar förstår examinanden att förändringarna i figuren inte är absoluta utan relativa. I takt med att den allmänna levnadsstandarden stigit har människorna fått mer pengar över för konsumtion, varmed andelen utgifter för basbehov, såsom för livsmedel, har sjunkit. Den ökade andelen för boendeutgifter förklaras med flera faktorer: människor bor i större och dyrare bostäder, och det finns sparsamt med konkurrens på hyresbostadsmarknaden.

I ett berömligt svar har examinanden diskuterat förändringarna djupare. Andelen för boendeutgifter tog ett skutt uppåt i början av 1990-talet, eftersom många blev arbetslösa på grund av den ekonomiska depressionen och andelen för boendeutgifter steg i förhållande till inkomsterna på grund av arbetslöshet och högre räntenivåer. I övriga utgiftskategorier har förändringarna varit procentuellt sett små, även om de relativt sett varit stora. Att andelarna för beklädning och inredning minskat kan delvis förklaras med att priserna på produkterna sjunkit, de ökade andelarna för rekreation och utbildning kan å sin sida bero på livsstilsförändringar.

7.3. (16 p.)

Ur ett gott svar framgår det att de nämnda privathushållstyperna vanligtvis har olika inkomstnivåer. Eftersom vissa konsumtionsposter (mat, boende) är oundvikliga, varierar deras andel av konsumtionsutgifterna i olika typer av privathushåll. I ett gott svar diskuteras också exempelvis skillnaderna i konsumtionsbehov beroende på ålder (t.ex. hälsorelaterade utgifter för pensionärer och barnfamiljer).

I ett berömligt svar granskas skillnaderna mellan typiska konsumtionsutgifter i olika livsstadiet. Dessa berör bland annat boende (utgifter när unga skaffar egen bostad), tidsanvändning (olika möjligheter att resa och konsumera restaurangtjänster och motsvarande service) och människornas ställning i arbetslivet (t.ex. utbildningsrelaterade utgifter). I svaret kan examinandena också diskutera att en del utgiftsandelar (boende, mat) ofta är större i singelhushåll än i privathushåll med många medlemmar, eftersom t.ex. bostadens storlek och boendeutgifterna inte ökar lineärt med antalet personer i hushållet.

8. Åsikter om Europeiska unionens utrikespolitik och roll inom världspolitiken bland kandidaterna i valet till Europaparlamentet (30 p.)

8.1. (6 p.)

De gröna, Samlingspartiet, Svenska folkpartiet (SFP) och Socialdemokraterna (SDP) är starka förespråkare för att utveckla en gemensam utrikespolitik inom Europeiska unionen. Däremot ställer sig Centern, Kristdemokraterna och Vänsterförbundet mer tveksamma till förslaget, även om de inte är helt negativt inställda till tanken. Av de stora etablerade partierna är Sannfinländarna mest tveksamma, men fullständigt negativt inställda är de mindre partierna, som också i övrigt ofta motsätter sig det rådande systemet.

I ett gott svar tolkas valundersökningen logiskt och examinandena ger några förklaringar till de stora partiernas åsikter. De gröna anser att internationella miljöfrågor kan skötas bättre genom en gemensam europeisk utrikespolitik. Socialdemokraterna har länge pratat för internationell solidaritet och Samlingspartiet och SFP har under lång tid stött en gemensam europeisk finans- och säkerhetspolitik. Sannfinländarna stöder å andra sidan självständighetslinjen och motsätter sig ett fördjupat europeiskt samarbete.

I ett berömligt svar analyseras partiernas ståndpunkter mer ingående. I svaret nämns att representanter för extremvänstern är mest kritiska till ett fördjupat europeiskt samarbete. Detta beror uppenbarligen på att extremvänstern anser att de styrande i EU främst tillhör högern och de konservativa.

8.2. (12 p.)

Utrikesministeriets rapport betonar att nya globala maktförhållanden och stora internationella problem kräver att Europeiska unionen för en alltmer enhetlig utrikespolitik. Också forskaren framhåller behovet av en starkare utrikespolitik inom EU, men betonar att interna politiska och strukturella schismer inom unionen i stället försvagar EU:s utrikespolitiska roll. I ett nöjaktigt svar förstår examinandena att utrikesministeriet representerar Finlands officiella ståndpunkt och att en forskare kan göra mer kritiska tolkningar.

I ett berömligt svar fördjupas denna källkritiska jämförelse och skillnaderna mellan källorna diskuteras mer ingående; enligt ministeriets rapport har unionen redan beredskap till att utveckla en enhetlig utrikespolitik, men enligt forskarens tolkning finns det en stor risk för att EU inte framöver kommer att kunna få tillräckligt med inflytande på den internationella arenan.

8.3. (12 p.)

I och med Lissabonfördraget (2007) har koordineringen av unionens gemensamma utrikes- och säkerhetspolitik stärkts. En ny utrikestjänst med uppgift att representera EU:s gemensamma utrikes- och säkerhetspolitik (GUSP) har grundats.

I ett gott svar konstateras bland annat att GUSP har en lång bakgrundshistoria och att behovet har vuxit i takt med flera svåra internationella kriser (till exempel Balkankriserna på 1990-talet). USA hade en längre tid kritiserat unionen för att sakna "ett gemensamt telefonnummer". I svaret beskrivs också strukturen för den nya utrikestjänsten, särskilt den höga representanten ("utrikesministern") för EU:s utrikesärenden nämns. I ett nöjaktigt svar görs också något slags uppskattning av hur GUSP har lyckats; kriserna i närområdet, såsom Krim och Syrien, har fortfarande varit svåra att lösa och också flyktingpolitiken har varit mycket besvärlig för EU. Å andra sidan får EU synlighet och inflytande genom sina diplomatiska delegationer runtom i världen.

I ett berömligt svar ges en mer mångsidig bild av GUSP:s svårigheter. Till exempel unionens interna maktrelationer (relationerna mellan utrikestjänsten och kommissionen, interna meningsskiljaktigheter inom unionens råd, rollen som EU:s NATO-medlemmar spelar, osv.). Examinanden ger också en mer mångsidig bild av vad GUSP uppnått och av arbetsbeskrivningen, såsom t.ex. utvecklingssamarbete, internationell miljöpolitik och antiterrorarbete.

9. Direkt och indirekt demokrati (30 p.)

9.1. (6 p.)

I svaret har demokrati ändamålsenligt definierats som ett statskick eller styrelseskick grundat på folkvälde, vars grundtanke är att den styrande makten förverkligar folkets vilja. I en demokrati genomförs fria val och politiska medborgerliga rättigheter samt mänskliga rättigheter förverkligas.

9.2. (12 p.)

I ett gott svar har direkt och representativ (indirekt) demokrati definierats och skillnaderna i deras förfaranden har granskats. Med direkt demokrati avses ett politiskt system där medborgarna deltar i beslutsfattandet utan förmedlare eller representanter. I en representativ

demokrati väljer människorna sina representanter som har rätt att fatta beslut å deras vägar. Examinanden ska kunna exemplifiera hur direkt och representativ demokrati tillämpas, t.ex. folkomröstning, medborgarinitiativ, folkförsamling, parlamentsval, kommunfullmäktigeval.

I ett berömligt svar har betydelsen av direkt och representativ demokrati diskuterats mer ingående, bland annat följande faktorer: Direkt demokrati kan öka medborgarnas medvetenhet och intresse för samhällliga frågor, politiken blir nödvändigtvis inte så personcentrerad som i representativa demokratier utan förblir sakorienterad, men det går långsamt att ordna folkomröstningar och röstningsivern i dessa kan bli låg. Representativt beslutsfattande är ofta snabbare och mer effektivt, eftersom representanterna (som har detta som huvudsyssla) har mer tid att sätta sig in i olika frågor – särskilt när det är frågan om komplicerade ärenden är detta en fördel. Medborgarna kan dock fjärmars från politiken, vilket syns i att röstningsprocenten sjunker.

9.3. (12 p.)

Eftersom frågeställningen är så omfattande är det möjligt att besvara de problem Lippman lyfter fram på många insiktsfulla och motiverade sätt.

I ett gott svar har examinanderna granskat några förfaranden inom beslutsfattande, som har använts för att lösa problem i direkta och indirekta demokratier. Exempelvis har riksdagsledamöterna i en representativ (indirekt) demokrati möjlighet att fördjupa sig i ärenden och sinsemellan överlägga de ärenden som de ska fatta beslut om. I en direkt demokrati, t.ex. i Schweiz, sänds ett infopaketer hem till väljarna före folkomröstningen. I infopaketet presenteras i koncis form underlag för både ja- och nejsidan. Examinanden ska också kunna nämna några svagheter och styrkor med bägge systemen, t.ex. att det i stora samhällen är svårt att förverkliga direkt demokrati, även om folkets åsikt blir tydlig. I representativ demokrati väljer folket beslutsfattarna. Dessa fattar beslut i parlamentet och regeringen, politiskt beslutsfattande är stundvis svårt.

I ett berömligt svar har problemen med demokratiskt beslutsfattande analyserats djupare. I svaret har examinanderna dessutom kunnat granska exempelvis vilken betydelse utbildning, medieoffentlighet och den tjänstemannakår som bereder besluten har, samt de möjligheter och svagheter som modern digiteknik för med sig med tanke på direkt och representativ demokrati. Examinanden ger också konkreta exempel från olika former av beslutsfattande där man använder sig av direkt eller representativ demokrati.